Malý rostlinář,

čili:

Popsání a vyobrazení některých rostlin dle řádů přirozených.

Pro mládež sepsal

J. V. H.

Se 36 vyobrazeními.

V Praze.

Tisk a náklad Jarosl. Pospíšila.

1856.

Obsah výkresů.

Str.
8. Jahodník.
10. Pryskyřník.
11. Mák.
12. Leknín bílý.
13. Kozí pysk.
14. Srstka.
15. Dříšťál obecný.
16. Rosnatka.
17. Pupalka.
18. Posed červený.
19. Reseda čili rýt zahradní.
20. Violka.
21. Mučenka.
22. Len.
23. Slez.
24. Pryšec okrouhlý.
25. Karafiat.
26. Kakost luční.

Str.
27. Jehlice obecná.
28. Lomikamen.
29. Rozchodník bílý.
30. Petrklíč.
31. Svlačec.
32. Zimolez.
33. Svízel obecný.
34. Čertkus.
35. Pilát vlašský.
36. Náprstník.
37. Lilek černý.
38. Hořec.
39. Lýkovec.
40. Merlík bílý.
41. Rdesno truskavec.
42. Česnek.
43. Žabník jitrocelovitý.
44. Sveřepec.

Rozkošné jest podívání na krásnou zemi naši, kdy z jara zelenem se odívajíc mile lahodí oku našemu; rozkošnější, kdy uprostřed toho zelena hojnost květů rozmanitých se leskne a nevinným pohledem svým naplňuje slastí srdce naše; nejrozkošnější podívání ale jest, kdy rostlinstvo všeho druhu, vyplnivši úlohu od Tvůrce jemu vykázanou, doneslo ovoce lahodné i užitečné, nerostouc marně, nejsouc ošetřováno zbytečně! Hle, toť nejpříhodnější obraz věku člověka! Z mládí již má dařiti se a pěstovati květ cností veškerých, pěstovati lahodnou krásu schopností od Boha všemohoucího jemu vštípených, aby později co dospělý muž stal se prospěšným bližnímu svému, aby dostál úkolu jemu danému, a stávaje se den ode dne dokonalejším blížil se vždy víc a více k onomu vznešenému cíli, jakýž kromě člověku Bůh nevykázal tvoru žádnému.

Takového naučení může člověk nabyti z pozorování rostlinstva, této ozdoby krásné země Boží, a sice z pozorování povšechného, všeobecného. Jak mnohem dokonalejší jest a musí býti pozorování útlých těchto tvorů Božích do podrobna, čili v částkách! Zvoláme-li při pohledu na přírodu s plným srdcem: „Veliké jsou divy Boží a zázračná jsou díla rukou Jeho!“ tuť srdce naše mnohem více trne podivením a k modlitbě se sklání, pozorujeme-li jednotlivé věci přírody okem skoumavým. Hle tu bídná, plazivá rostlinka a nad ní věkovitý dub, hrdě vznášející korunu svou do oblak! Jak rozdílny jsou obě rostliny tyto co do velkosti, a opět jak podobny, jak stejně podivu hodny, pozorujeme-li částky jejich jednotlivé. Oběma dán kořen, oběma dán peň, oběma listí a květ a plod! U obou podobné, ba stejné částky květu, u obou vyvine se plod z květu stejným spůsobem! Všemohoucí ruka Páně obé tak utvořila; rostlinku plazivou učinila slabší, dubu dala sílu a velebnost.

Než ruka Páně ještě více učinila, dadouc každé rostlině jakýsi tajemný život, jakousi tvářnost zevnitřní, kteroužto zajímá nás jako tvor rozumný, a proto staly se ty i ony rostliny obrazem všelijakých cností i necností, i takto velebnost rukou Božích hlásajíce. Tu skromná fialinka, v houští se skrývajíc, obrazem jest pokory, a onde hrdý tulipán krásné barvy ale bez vůně vypodobuje nadutou přepiatost, v nížto není rozumu; mateří-

douška v úkrytu trávnatém vydychujíc líbeznou vůni staví nám na oči obraz matky pečlivé, jejížto radostí jest pěstování dítek a obstarávání tiché domácnosti, kdežto hrdě vypínající se jiřinka jenom zevnitřním leskem, zevnitřní krásou mámí, vnitřní ceny — vůně cnosti nemajíc; tamto růže a lilie, obrazy lásky a nevinnosti, a onde ohyzdný blín představuje zarytou potměšilost svůdníka a zhoubce. Tak mohlo by se o všech rostlinách, co se týká povahy jejich a dojmu, jaký činí na pozorovatele, pověděti mnoho, mnoho poučného a zajímavého.

Z toho patrno jest, jak velice prospívá znáti rostlinstvo a tajný život jeho aspoň povšechně. Kdo s rostlinami rád se obírá, zajisté jemné jest povahy a srdce ušlechtilého; duše jeho přístupna jest krasám přírody i všeliké cnosti, jižto hlásají mu pěkní tito tvorové Boží.

Ale nejenom ku mravnímu poučení a povzbuzení, nýbrž i k užitku a prospěchu života vezdejšího slouží nám rostlinstvo. Přede vším podotknouti sluší rozmanité *plody* rostlin, kterých co *obilí* neb *ovoce* požíváme, dále *dříví*, kterého nám poskytují k rozmanitým potřebám života: na rozličné nářadí, k stavení našich obydlí, k topení a jinak, ve kterémž ohledu některé buď celé, totiž všemi částkami svými, nebo jenom některými nám prospěšny jsou. Tak užíváme od některých listí a kůry, od jiných kořenu a květu, a když jiného není, aspoň ve stínu jejich si libujeme! I naše domácí zvířata,

vesměs býložravá, totiž rostlinami se živící, nedala by se pěstovati bez potravy té, kterouž jim poskytují rozličné trávy a jiné byliny.

Jsouť ovšem též rostliny, které v našich zahradách, na našich polích a lukách, nerádi vídáme, poněvadž jsou škodlivé osení prospěšnému; jsou také rostliny, které jedovaté šťávy obsahují, škodlivé životu lidskému i zvířecímu: ale i těmi nesmíme opovrhovati, neboť kdož ví, k čemu za prospěšné budou někdy uznány důvtipem lidským? Mnohá jedovatá rostlina je zároveň i lékem, užívá-li se moci její v čas a opatrně, na radu i dle předpisu zkušených lékařů; a povážíme-li, že jenom nerozum rostlin těch neznající a zlomyslnost lidská, ovšem výminečná, ke zlému jich může užívati: smíříme se i s rostlinami dle zdání neužitečnými ano i se škodlivými, což nás všecko pohne k tomu, abychom tím bedlivěji a pilněji zasadili se o poznání rostlin všeho druhu — pokud možno a příhodno.

Nuž ale, jak možná vyznati se důkladně v říši rostlin, jejížto poddaných jest druhů na tisíce a jednotlivých bylin na tisícův tisíce? — Učení rozličných dob a zemí navrhli brzy ten brzy onen spůsob, ale jako všecky výmysly a soustavy lidské, i ty ostrovtipné soustavy rostlin pominuly a jinými byly nahrazeny. Nyní vůbec oblíbena a rozšířena, poněvadž zcela přirozená a nejsnadnější, je soustava, jižto zavedl francouzský

přírodozpytec Jussieu (čti Žisié) a která zakládá se na podobnosti mnohých rostlin, co se týká květů a plodů i jiných částí, tak že se ty rostliny za příbuzné mohou považovati. Snadno jest podle té soustavy rostliny uspořádati, má-li člověk jenom dost malý v tom cvik; neboť že na př. vikev, hrách, fisol, bob v nejednom ohledu sobě podobny jsou, každý snadno pozná. Na počátku ovšem podivno jest, že na př. silné stromy i slabé, nízké byliny k jednomu řádu se mají přičísti, ale tato zdánlivá neshodnost brzy zmizí a docela žádného podivení nebudí, neboť když tomu skutečně tak v přírodě, proč by nemohlo být i ve vědě a soustavě její?

Tak mijí všecky obtíže, zvláště kdy mladý čtenář od zkušeného pěstouna neb učitele první návod k tomu obdrží, načež sám bude moci snadno rozhodovati. K lepšímu věci té porozumění postavíme zde příklad jeden, podle něhož v ostatním bude moci býti pokračováno. Vyložíme i pojmenujeme i jednotlivé částky na obraze vypodobené, tak aby u všech následujících výkresů výklad ten nemusil býti opakopán. Ostatně jest rostlina, jižto jsme za příklad obrali, vůbec známa, totiž

Jahodník (der Erdbeerstrauch).

Číslo 1 ukazuje celou rostlinku s lístky, s květem i plodem; č. 2 ukazuje tyčinky z květu, stojící okolo pestíku (prostřední částky každého květu), a tyčinky ty viděti v č. 3 a 4 zvětšené. Pestík jahodníku sestává z vorečků, které v četném počtu a pěkně uspořádané na společném tom lůžku stojí. Každý ten voreček sestává opět ze čnělky (5 a) a z blizny na dvé rozdělené (5 b); to všecko ve květu. Později opadají lístky čili plátky květu, čnělky uschnou a celý kalíšek zavře se okolo mladé jahůdky ještě zelené; vorečky se od sebe oddělí, lůžko uprostřed nabubří a kalich celý ukryje (č. 6).

Lůžka přibývá odtud vždy víc a více, vorečky změní podobu svou (7, 8), dostanou lesk silnější, plod víc a více červená, až se stane zralou, červenou jahodou, na jejímžto povrchu se nalezají seménka, jež pod č. 9, 10 viděti jest zvětšené. — Zcela tak, aspoň mnoho podobné jsou vyobrazené částky na všech obrazích, které jsme pro knížečku tuto zvolili.

Nuže, co dále? Pozorovalo se, že stejné částky květu, jako u *jahodníku*, nalezají se u *růží*, štěpných i planých, u *malinníku* (Himbeerstrauch), *ostružníku* (Brombeerstrauch), u *mochny husí* (die Gänseblume), u *kuklíku lékařského* (die Nelkenwurz) a u některých ještě jiných, a z té květu podobnosti uzavřelo se na příbuznost jmenovaných rostlin, které tudiž spočteny jsou v řád jeden, jenžto nazván řád *růžovitých*, totiž růžím podobných či lépe s růžemi příbuzných; a jako tuto, stalo se i s ostatními rostlinami a řády jejich, kterých se do sta počítá.

My v této knižečce obrali 36 vyobrazení a o tolikéž řádech pojednáno jest; kdo se blíže o rostlinách a o všech řádech jejich poučiti chce — a přáli bychom, aby kdo může, každý tak učinil k svému prospěchu, zajisté však ke svému potěšení! — ten nechť zaopatří sobě knihu: „Obraz Květeny od J. Krejčího, se 48 výkresy, v Praze 1852“ (cena 48 kr.), kde všecko najde vyloženo, kteréžto knihy i my na mnoze — zvláště co se obrazů týká — vděčně použili.

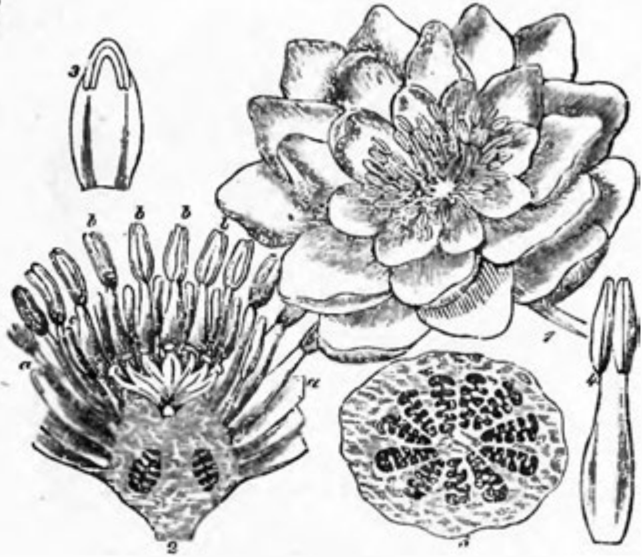
Pryskyřník
(der Hahnenfuß).

Této rostlině říkají také *blyštěk*, jinde *žluťák*, a na Moravě *babí lesk*. Ona roste na lukách hnedle z jara a děti rády s ní si hrávají. Protož bude jim dobře věděti, že je ta rostlina jedovatá, která i smrt spůsobiti může, kdyby kdo šťávy její požil, a tak jest velké opatrnosti zapotřebí. Jest té rostliny několik druhů, z nichžto *pryskyřník lítý* čili *prudký* (der tolle Hahnenfuß), rostoucí v kalužinách, nejvíce jedu v sobě chová. Podle pryskyřníku nazývají se některé jiné k tomu řádu náležející rostliny *pryskyřníkovité*, jako: *barvínek*, *koniklec*, *čemeřice*, *orlíček*, *stračka*, *šalamounek*. — Proč? Protože mají květ podobný *pryskyřníku*, jehož jednotlivé částky na obraze viděti vykreslené. Jak se která částka nazývá a k čemu jest, tomu učí *vědecká botanika* čili *rostlinosloví*.

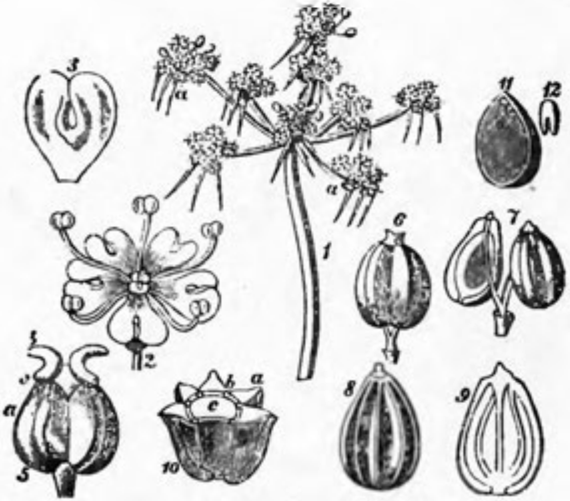
Mák
(der Mohn).

Tato rostlina dala jméno řádu *mákovitých* a jest zajisté každému známa svým pěkným, různobarvým, hned jednoduchým a hned opět hustolistým květem, a seménky tisícerými, které co šedomodré kuličky naplňují baňku na vrcholi tyčinky mákové stojící. Té baňce říká se *makovice*, v nížto mák skryt jest v několika příhrádkách. K čemu mák v domácnosti slouží, zajisté známo jest; nepotřebuje se však toliko v kuchařství za sladkou a chutnou nádívku do rozličného pečiva, ale presuje se z něho také olej od malířů potřebovaný, poněvadž lépe než kterýkoli jiný schne. I jinde se toho oleje užívá. — V zemích východních, jako v Turcích a v Číně z jednoho zvláštního druhu máku připravuje se tak zvaná *opij* (opium), jejížto malá částka postačí člověka o smysl na čas připraviti; větší část přináší smrt.

Leknín bílý
(die Teichrose).

Tato ozdobná rostlina, jejížto někteří druhové mnohým starým národům byli posvátni, roste ve vodách. Oddenek plazí se v bahně pod vodou, vypouští dlouhé stopky, na nichžto široké listy nad vodou zplývají, mezi nimiž růži podobný, bílý nebo žlutý květ velmi pěkně stává, jehož podoba na obraze zřetelně vyznačena jest. — Staří Egypťané znali dva druhy leknínu posvátného, které rostly na břehu řeky Nilu, a z nichžto jeden *lotos* a druhý *leknín modrý* se jmenoval. První měl květ růžový, druhý modrý. Až posud rostou v Egyptě a v Indii na řece Gangesu tyto rostliny, jen že nejsou více u takové vážnosti, jako dříve, ačkoli se krásou obzvláštní vyznamenávají. Bohyně Isis považovala se za starých časů co ochranitelka těch rostlin, kteréž byly jí zasvěcené. — Tyto druhy tvoří řád *lekninovitých*.

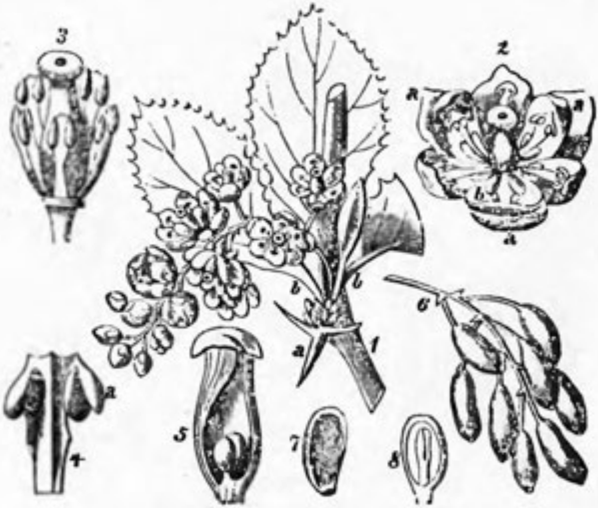
Kozí pysk
(der Gartenschierling).

Tato jedovatá rostlina náleží k řádu *okoličnatých*, ke kterému ještě *jizlivý rozpuk* a *bolehlav*, rostliny nad míru jedovaté, a zároveň i *petružel, mrkev, fenikl* náleží. Jakkoli důležito jest znáti rostliny jedovaté, přece nad jiné důležitější jest, znáti vyobrazený *kozí pysk*, poněvadž má s petruželí v mnohých částech velikou podobnost a proto snadno s ní může býti změněna. Nuže jak se obě rostliny rozeznají? Předně dle vůně, nebo kozí pysk má vůni nepříjemnou; dále dle barvy, která je u petružele jasnější; lodyha kozího pysku dole jest fialová nebo červená, u petružele zcela zelená; listí kozího pysku jest povrchu tmavě zelené, ve zpodu bledší se silným leskem. Nejlepší ale znak jsou u kozího pysku květoucího ony tři tenké špičaté listeny, které se nalezají pod každým jeho květem, a kterými se nejen od petružele ale i od ostatních rostlin okoličnatých rozeznává.

Srstka
(die Stachelbeere).

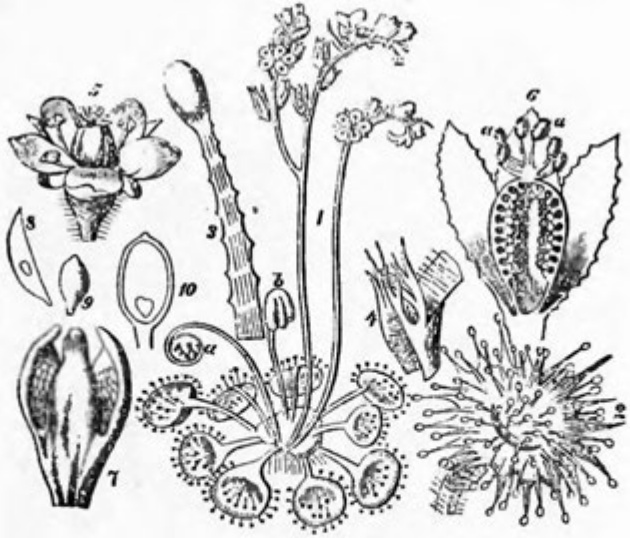
Srstka čili *angrešt* náleží s rybízem a s některými jinými odrůdami k řádu *meruzalkovitých,* jichžto jednotlivé druhy dostatečně známy jsou. Meruzalky květou záhy z jara, dříve nežli stromoví a jiné keře, květ mají drobný, ale velmi krásný, listí ozdobné, řapíky plstnatými chloupky pokryté s trny nebo bez trnů. Z drobného kvítku povstane ovoce, u srstky čili angreštu po jednom na řapíku stojící, u rybízu v hrozničkách dolů visící. Obé ovoce jídá se syrové nebo s cukrem se zadělává. Též víno možno z něho dělati. Rybíz bílý jest sladší. — Cizozemské některé druhy těmi i oněmi zvláštnostmi se vyznamenávají, jako na př. v Rusku roste rybíz s jahodami co višně velikými, z nichžto připravují nápoj opojný ale velmi chutný.

Dřišťál obecný

(der Sauerdorn).

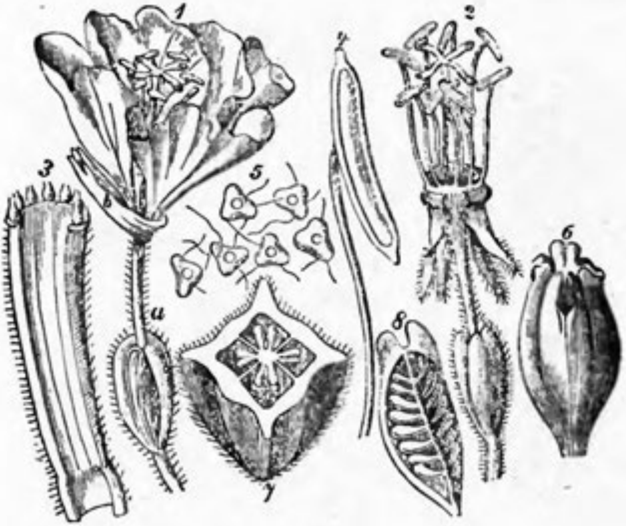
Ze křoví dříšťálového dělávají se živé ploty zahradní. Jest to jedna z nejužitečnějších u nás rostoucích křovin. Každá částka dá se k něčemu potřebovati. Kořen jeho a žluté, velmi tvrdé dříví dává onu žlutou barvu (Saftgelb), kteroužto se barví hračky dětské; ze dřeva dělají soustružníci a truhláři rozličné pěkné věci; listí může se připraviti za salát i s masem co zelenina vařeno býti, anebo se sušené za thé potřebuje. Ovoce toho keře, jemuž říkají *dříšťálky*, a které jest barvy červené a chuti kyselé, jídá se syrové anebo se rozličným spůsobem od kuchařů a kuchařek zadělává. Z dříšťálek dají se rozličné barvy dobývati, a přidá-li se kamence, červený inkoust udělati. — Ve vědecké botanice tvoří tato rostlina s příbuznými druhy svými řád *dříšťalovitých*.

Rosnatka

(das Sonnenthau).

O Božím Těle prodávají se věnečky z rostlinek drobnolistých a ženy je prodávající pro divotvornou moc je nad míru vychvalují. Divotvorná ta rostlinka není, ale podivuhodná, zvláště co se týká lístků jejích. Ty jsou z počátku podobny kloboučkům, napotom se proměňují v malé prohnuté desky, na nichžto chloupky červené vzhůru čnějí, a z těch vypocuje se leptavá tekutina, jako rosa, ve světle slunečním, tak že celá rostlinka jako perlami posetá vypadá. Ona roste v lesích v mechu, na lukách, na vlhkých místech, a vypouští pěkný bílý kvítek, tak že pohled na ni velmi jest líbezný. Rosnatka potřebovávala se v lékařství. Ona jest hlavní rostlinou v řádu *rosnatkovitých*, ke které nejvíce podobna jest *mucholapka podivná*, v severní Americe rostoucí, jejížto lístky, jak mile některý hmyz na ně sedne, se zavírají a hmyz onen zajímají.

P u p a l k a
(die Nachtkerze).

Jest to podivná květina! Kdežto všecky rostliny s východem slunce oživují a kalich květu svého ke světlu dennímu obracují, pupalka jediná s večerem počíná žíti, korunu svou otvírajíc a v noci líbezně vonic; když pak jitro nastává, tu i ona květ svůj zavírá, majíc podobnou povahu s ptactvem nočním. Ona roste na lukách a v lesích Asie i severní Ameriky, kdež i jiné druhy *pupalkovitých* se nalezají, obyčejně překrásný květ mající, a sice buď co křovina nebo co výroční bylina. U nás roste jenom *pupalka řepka*, jejížto řepovitý kořen co salát se jídá, ale podle ní několik pěkných rostlin do téhož řádu náležejících a *vrbky* (Weidrich) nazvaných. K nim patří též známá vůbec květina *Fuchsie* z Ameriky k nám přinesená.

Posed červený
(die Zaunrübe).

S dyní, plucarem čili turkem, s tykví, s melounem čili výřelem, s okurkou náleží *posed* k řádu *dyňovitých*. *Posed* roste u nás v plotech a v roští, má květ zvonkovitý, který v hrozničkách s řapíku visí, a z kterého povstane co plod bobule kulatá, černá, v nížto mnoho drobných jest semének. Z posedu potřebuje se kořen řípě podobný v lékárnách. — *Výřel* (vodní meloun) pěstuje se nejvíce v Jiho-Slovansku a v jižním Maďarsku, kde sladké jeho maso rádi a zhusta jídají paprikou (tureckým pepřem) posypané. Kdo není zvyklý jej jísti, a zvláště přejí-li se masa jeho, dostane silnou běhavku nebo zimnici, a může i životem choutku svou zaplatiti. — *Okurka* jest vůbec známa, jakož i způsob, jakým se požívá, jen že je těžká do žaludku. — *Turky* a *tykve* vůbec známé někdy znamenité velikosti dosahují, jakož i *meloun vodní*, který i přes 20 liber váhy mívá.

Reseda čili rýt zahradní
(die Resede).

Resedy tvoří pro sebe zvláštní řád *resedovitých.* Jsou to útlé jednoroční rostlinky s drobným květem, s drobnými lístky, jakož i vůbec celá rostlina drobná jest. Z jara počínajíc kvésti chová se pro libou vůni květu v zahradách i za okny, donese seménko malé, černé v tobolkách, a na venku sama se roztroušeným semenem rozplemeňuje. Není reseda u nás původní, ale byla prý přinesena k nám z Egypta a severní Afriky; jisto jest, že se v písčité krajině okolo Maskary v Algírsku divoko rostoucí nalezá a vzduch vůkolní libou vůní svou naplňuje. — V mravním ohledu může reseda, jako *violka* čili *fialka* sloužiti za obraz skromnosti. — Také u nás roste jeden druh divoce, a sice *rýt obecný* s květem bledě žlutým ale nevonným. Tímto rýtem může se barviti na žluto.

*

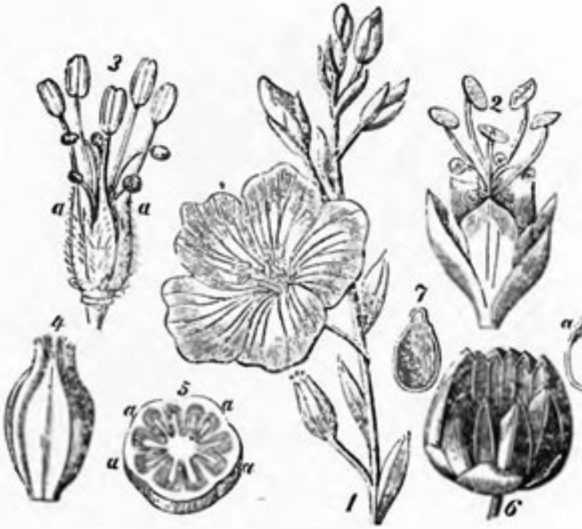
V i o l k a
(das Veilchen).

Řád *violkovitých* obsahuje v sobě *violku* čili fialku *vonnou* a *violku trojbarevnou* čili macešku, kteráž poslední nevonná jest. Violka vonná, věstitelka jara, má vůni tak líbeznou a jemnou, že ani královská růže ji v ohledu tom nepředčí. Rostouc pod keři a v trávě ukrytá, prozrazuje se violka touto vůní, a protož jest pěkným obrazem skromnosti a pokory, která toliko v ukrytí se daří, a třeba pozdě byla poznána, přece uznání a vážnosti dosahuje. — Že však není všecko zlato, co se třpytí, a že zlé podle dobrého se skrývá, toho důkazem jest i skromná violinka, neboť chová v sobě, zvláště v kořenu šťávu jedovatou, která v žaludku velké bolesti spůsobuje. — *Maceška* jest vážena více pro pěknou barvu, a známe mnoho druhů překrásných macešek, které z jednoho druhu se zvrhly.

M u č e n k a
(die Passionsblume).

V lesích západní Indie a jižní Ameriky vine se po stromech nahoru a velmi ozdobně dolů se spouští, a jako v pletencích s jednoho stromu ke druhému se pne *mučenka* s květem modrým a však nevonným. I u nás ji známe a v zahradách i za okny pěstujeme, neboť byla skoro zároveň s brambory, s tabákem a jinými americkými rostlinami z pravlasti své k nám přinešena. Když ji Španělé při odkrytí Ameriky ponejprv spatřili, zdálo se jim, že vidí uprostřed květu rozličné nástroje při umučení Páně potřebované, a protož té rostlině jméno to dali. Skutečně podobají se prášníky květu pěti ranám Páně, tři čnělky jeho třem hřebíkům, jimiž byl přibit na kříž, sloupek z prostředka vystupující onomu sloupu, u něhožto byl bičován, a věnec malých vláken má podobu trnové koruny, jenž byla postavena na předrahou hlavu Spasitelovu.

Len

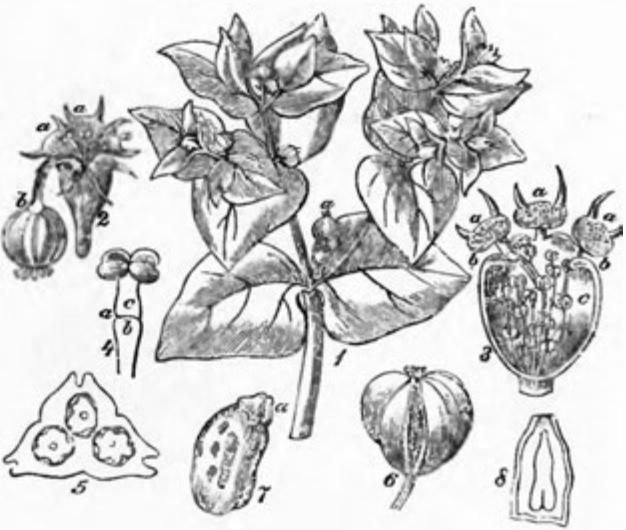
(der Flachs).

Kdo nezná len? kdo neví, k čemu se ho užívá? Vždyť jest to rostlina z užitečných nejužitečnější, jak latinské, vědecké jméno její svědčí (Linum usitatissimum). On býval rolnictví, průmyslu a obchodu slovanskému po všecky časy veledůležitý, a bývali časové, i z části až posud jsou, kde české výrobky z lenné příze po všech zemích Evropy, ano i Asie, Afriky a Ameriky nad jiné známy a ceněny byly. Ale nejenom v Čechách, ale i na Moravě a v Slovensku, v Polsku a v Rusích plátenictví rozšířeno jest. Než ale z popisu rostliny dostali jsme se na rozšíření průmyslu, pomocí jeho provozovaného. Stalo se proto, že — jak svrchu podotknuto — rostlina vůbec známa jest, jakož i každému zajisté jest povědomo, jak a kde se pěstuje, jak se vlákna z ní připravují, nítě a plátna z ní dělají, že se ze semene lněného olej vyrábí a jiné mnohé.

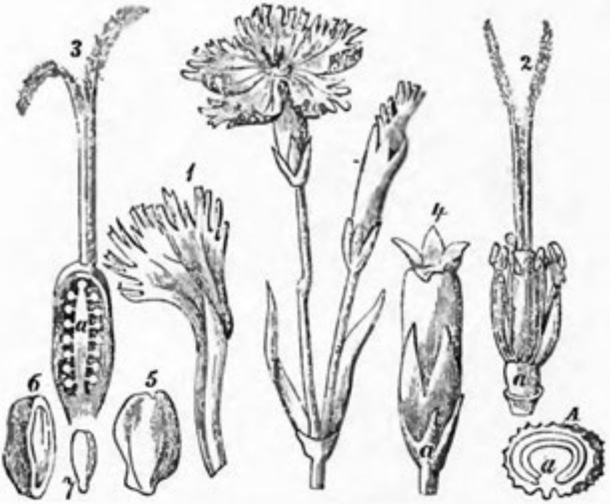
Slez
(die Malve).

Mnoho jest druhů řádu *slezovitých*, a zajisté nejznámější bude *slez okrouhlolistý*, s něhožto dítky sbírají seménka pode jmenem syrečků, Pánaboha koláčků a j. Králíci si výborně na rostlině té pochutnávají. Kromě druhu jmenovaného, jenž roste okolo zdí zahradních nejhustěji, jest i *slez lesní*, také podle cest se vyskytující, a náleží sem i *ybiš*, v lékařství dost hojně potřebovaný, poněvadž nejen květ, ale i listí a kořen léčivou v sobě moc chová; též *bavlník*, ve východní Indii, v Americe a Africe, ano i v teplých krajinách Evropy chovaný, od něhož pochází přeužitečná bavlna; ohromný *baobab*, strom v Africe rostoucí, nejvyššího stáří a největších rozměrů mezi stromy dosahující; konečně též posvátný strom slovanský, libokvětná *lípa*, která s ostatními jmenovanými pro velkou květu podobnost k pryščovitým se počítá.

Pryšec okrouhlý
(die Wolfsmilch).

Pryšcovité rostliny co stromy, keře i byliny se objevují, všecky majíce společný znak ten, že vydávají ze sebe mléčnou šťávu, která buď jedovatá nebo léčivá anebo konečně v průmyslu z nejednoho ohledu užitečna jesti. U nás roste hojně *pryšec okrouhlý*, ještě hojněji však *pryšec chvojkový*, který skoro na všech suchých místech nalezti jest. Nejužitečnějším ze všech pryšců stal se *kaluch obecný* čili *strom kaučukový*, jenž v Brasilii a Guianě v jižní Americe rostoucí, vydává navrtaný šťávu, která na vzduchu sesychá a pružnou se stává. Proto ji sbírají do hliněných nádob, které když v nich šťáva zhustla, ve vodě se rozmočují, a tak se pryš (gummi elasticum) v spůsobu lahvic po světě rozesílá, aby se jí všelijak užilo. Tak slouží rozpuštěna k potírání kovů, nebo z ní obuv a jiné věci se dělají.

Karafiat
(die Nelke).

Karafiat — známá to květina zahradní a pro silnou kořenivou vůni oblíbená, různobarevná — jest vůdcem řádu rostlin *karafiatových.* Co se barvy týká, máme nesčíslné druhy karafiatů, jednobarvých i pestrobarevných, jednoduchých i plných. — K témuž řádu náleží však ještě několik jiných rostlin, zajisté mnoho známých, a protož nám vypočtení jich poslouží k poznání základu, na jakémž přirozená soustava rostlin, o nížto svrchu mluveno, založena jest. Jsou to rostliny následující: *Silenka* čili *mydlice lékařská* (das Seifenkraut), v lékařství potřebovaná; něžná *slzička* (die Karthäusernelke) na suchých mezích a na pahorcích rostoucí; *koukol rolní* (die Ackerrade), jenž má sice pěkný, kalichovitý květ ale semeno černé, které s obilím jsouc semleto, mouku činí hořkou, černou a nezdravou; taktéž *knotovka* (die Lichtnelke) a *plačinec* (die Miere).

Kakost luční
(der Storchenschnabel).

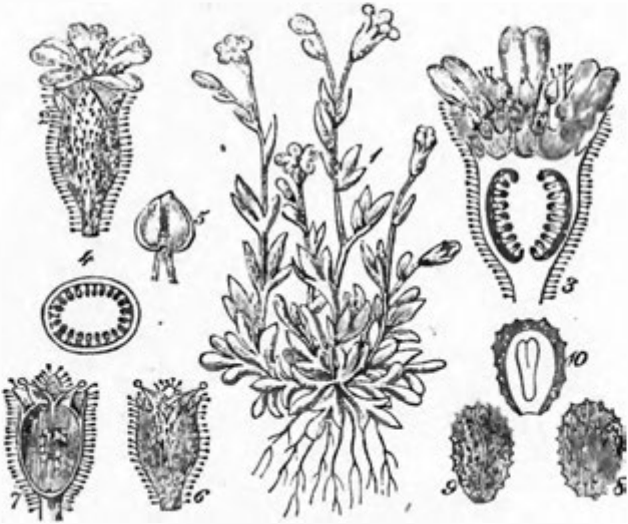
Kakostovité rostliny patří k nejznámějším, neboť se s nimi potkáváme v zahradách i na lukách a z rozmanitého květu jejich se těšíme. K nim patří tak zvaný *čapí nos*, zhusta na lukách našich rostoucí a podle podoby květu tak nazývaný, jakéž podoby nabývají čnělky po odkvětu, dohromady srůstajíce. Oddělí-li se čnělka čili vlákno jedno od ostatních a nasliní-li se, stočí se úhledně jako péro hodinkové nebo jako šroub. Kdo chce pozorovati, jak semeno ze zralého plodu se vypouští, nechť utrhne, dříve než rosa se ztratí, zralý plod a položí ho na výsluní. Když plod vyschnul, uslyší se náhlé puknutí, načež se plod otevře a semeno vypadne; to pak se děje, že čnělky vysychajíce se zkracují. — Z mysu Dobré Naděje bylo k nám přineseno několik druhů kakostů, kteréž pode jmenem *jeřábníku* (Pelargonium) v nesčíslné odrodky se zvrhly, jako: *muškát*, *čapí nos růžovonný* (Rosenkraut) a m. j.

Jehlice obecná

(die Hauhechel).

Jiné jméno té rostliny jest *babí hněv* nebo *řepík*. Ona roste u nás i na Slovensku a prozradí se již zdaleka, zavánějíc kozlovinou. Listy má jehlice obecná po třech při sobě, po větvičkách trny, jimižto se na šat zachytává, a květ pěkný růžový. Kořen rostliny potřebuje se v lékařství. — K řádu, ke kterémuž náleží jehlice, totiž k řádu *luštinatých*, přičísti dlužno *kručinku barvířskou* (der Färbeginster), která se potřebuje k barvení na žluto; *čilimník* (der Gaisklee), strom pro svůj hroznovitý květ v zahradách pěstovaný; *čimišník obecný* (der Akazienbaum), z Ameriky k nám přinešený; *fasol* čili *ledvinkový hrách* vůbec známý; dále *bob*, *vikev*, *čočka*, *hrách*, *lékořice*, z jejíhožto kořene, vůbec nazývaného sladké dřevo, dobývá se šťáva pode jmenem *lékořice* (Lakrizensaft) známá; *ligrus*, *modřil* cizozemský čili indigo, *rozličné jetely* a j.

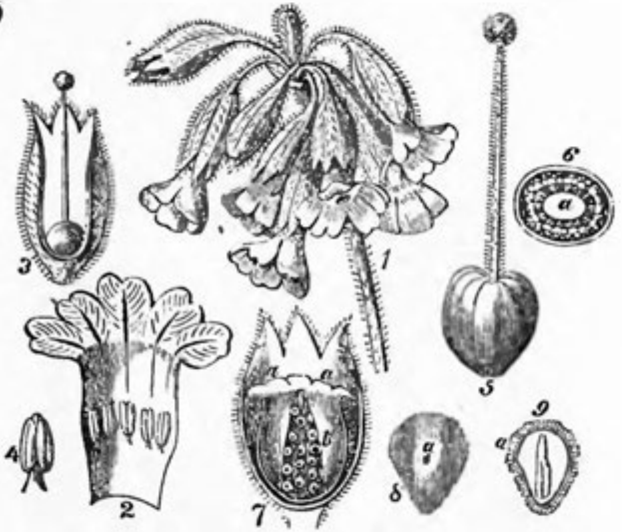
Lomikamen
(der Steinbrech).

Již jméno ukazuje, jakého druhu asi ty rostliny jsou, které k řádu *lomikamenovitých* náležejí, a kde rostou. Na skalách, někdy i v znamenité výšce, a kde by se člověk toho ani nenadál, daří se rostliny tyto, kořínky své zapouštějíce do nejužších štěrbin skal a kamenů, vyznamenávajíce se jednoduchým ale půvabným květem. Nejednou připodobnil se k nim lid horálský, neboť i tento, jako ony rostliny, s velkým namaháním půdu úrodnou snesl na skály hor a tam se živí o bídě, pracovitostí rukou svých, uskrovňujíc sobě v potravě i v pohodlí, a přece jenom s těžkostí ode skalnatých hor se odlučujíc. — Jiné toho řádu druhy jsou *slezinník* (das Milzkraut) a *lomikamen zrnatý* rostoucí na travnatých místech, kde není mnoho vlhka, ale půda kamenitá.

Rozchodník bílý
(der Mauerpfeffer).

Rozchodník tvoří s netřeskem a některými jinými rostlinami řád *netřeskovitých*, rostlin jednoduchých na pohled, a přece tak uměle složených, že nepotřebují ani prsti, jako ostatní rostliny, v níž by kořínky své zarazily. Nahoře na zdech zahradních, na starých střechách, často jen na holém kameně, kde jenom špetka země se nalezá, roste *netřesk*, přetahujíc kořínky své přes skrovnou částečku země, a z těch kořínků vyrůstají drobninké lístečky, kteréž je chrání přede palčivostí slunce a opadávajíce i hnijíce samy prsť si spůsobují. Kvetouc poskytuje rostlinka tato nizounká svým drobným žlutým kvítkem pohled zajímavý. Šťáva netřesková kapává se do uší, když zalehly, nebo při nahluchlosti. — Vyobrazený *rozchodník* taktéž ve sporé zemi jen se daří. Lid vymačkává z něho šťávu a jí bradavice potírá, aby přestaly.

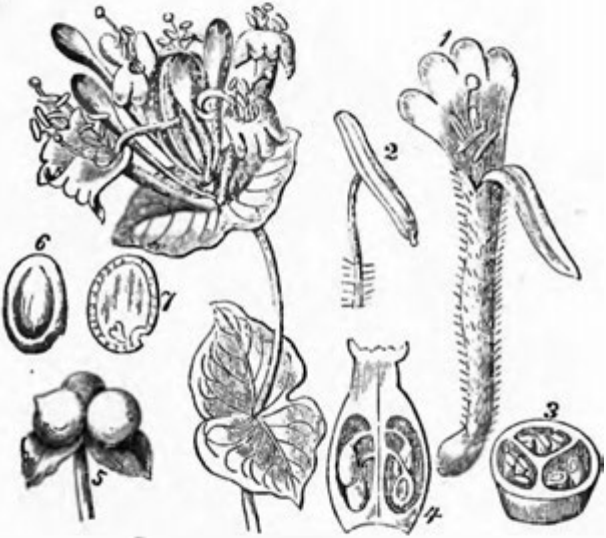
Petrklíč
(die Primel).

Tato květinka, jinak *prvosenka* nazývaná, má jméno odtud, že prý sv. Petr otvírá jí vrata, jimiž vchází jaro k nám; a zajisté oko naše se potěší, vidouc ji kvetoucí, ačkoli vůně nemá, jako podobná jí *aurikule*. Tyto dvě květinky jsou první v řádu *prvosenkovitých*, a jakkoli oku libé, přec jedovaté jsou. K nim náleží i *drchnička* (das Gauchheil), malá, plazivá rostlinka s drobným kvítkem, která se trhá k zobání ptáčkům, zvláště kanárkům. Dítky si s ní hrávají, nohy jí si umývajíce, odkudž jí říkají *kočičí mýdlo;* dále *brambořík* čili *sviňský ořech* (das Schweinsbrod), rostoucí v stinných lesích, zvláště v Prachensku v Čechách, a že černé zvěři (divokým prasatům) kořen bramborům podobný za potravu slouží, odtud jméno má. Brambořík kvete až na podzim pěkně červeně; květ vydává libou vůni. V čas panujícího hladu chudina kořen jeho dobývá, který za syrova má chuť ostrou, pečený však co kaštan nebo zemák chutná.

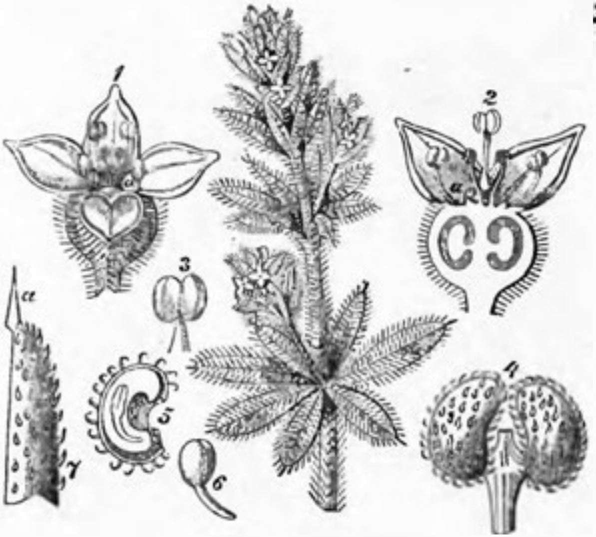
Svlačec
(die Winde).

S pěkným zvonkovitým, různobarvým květem svým vine se buď v zahradách nebo v lesích a na poli okolo stromův a jiných vyšších rostlin *svlačec*, hojně se plemenící semenem černým. U nás jenom pro ozdobu se pěstuje v zahradách, ale v Americe, v pravlasti našich zemákův, roste druh jeden, *svlačec jedlý* čili *povijnice jedlá* (die Batatenwinde), jejížto kořen zemáku podobný a *batat* nazvaný se pražený nebo jinak připravený jísti může. — Často vídáme u nás okolo vrb, topolů, kopřiv, chmelu, lnu otočené rostlinky, jako nitky tenounké, bezlisté, které jsou na škodu rostlinám těm, okolo nichžto se vinou, zvláště pak lnu, a ta rostlinka přiživná nazývá se *kokotice*, čili jak lid velmi vhodně praví, *kazilen* (die Flachsseide), neboť mnoho-li se jí rozplemení ve lnu, tento pohyne. Usýchajíc od kořene žije ostatními částmi od rostlin, jež ovinula a jimžto síly ujímá.

Zimolez
(das Gaisblatt).

Zimolez, *kozílist* nebo *růže Jerišská* jest ona šlahounovitá rostlina, kteroužto besídky v zahradách obyčejně porostly bývají. Znamenito jest při zimolezu, že lodyha skoro prostředkem listů jakoby po dvou k sobě srostlých se dere, a že květ v podvečer silnější vůni vydává, která člověka opojiti s to jest. Přinesen byl k nám z ostrovu Minorky u Španěl ležícího. — *Zimolezovitým* rostlinám, k nimžto u nás patří ještě *pamelník strboulatý* na Krkonoších rostoucí s růžovými zvonky svými vřesoviště horská zdobící, velmi podobny jsou v ohledu květu rostliny *bezovité*, k nimžto počítá se kromě *bezu černého* (der Theeholunder) vůbec známého, z něhož se květu užívá pro pocení, často však na škodu, také *kalina* (der Schneeballen), která roste co keř po hájích a v plotech a nese bobule červené, jednozrné, moučnaté a chuti mdlé, které se tu a tam i v octě nakládají.

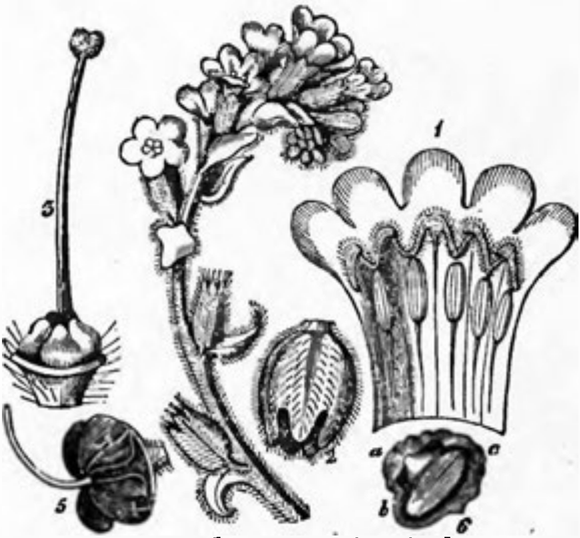
Svízel obecný
(das Labkraut).

Svízel obecný náleží k *mařinkovitým*, které liší se od jiných rostlin ostrými vlásky po lodyze a listy ve vřetenu postavenými. Patřiť sem několik rostlin v ohledu průmyslu velmi užitečných. — *Svízel obecný* a jiné svízlu druhy poznati po lodyze ostnaté, která se všeho, zvláště vlněných látek chytá. — *Mořena barvířská* (der Krapp), žlutě kvetoucí, z nížto potřebuje se kořen usušený a na drobno semletý, z něhož připravuje se barva červená, stálá, kteroužto barvena jest tak zvaná *turecká příze*. Z té barvy dá se přísadou rozličných solí a kovů na padesatero barev všelijakého stínu a stupně připraviti — Podobnou službu zastává *mařinka barvířská. Mařinka vonná* (der Waldmeister) roste záhy z jara ve stínu, má květ bílý, slabě vonící, a nať brává se k jarnímu léčivému nápoji (taktéž Waldmeister řečenému). — Sem patří též *kávovník* (die Kaffeestaude), od něhožto pochází známá káva.

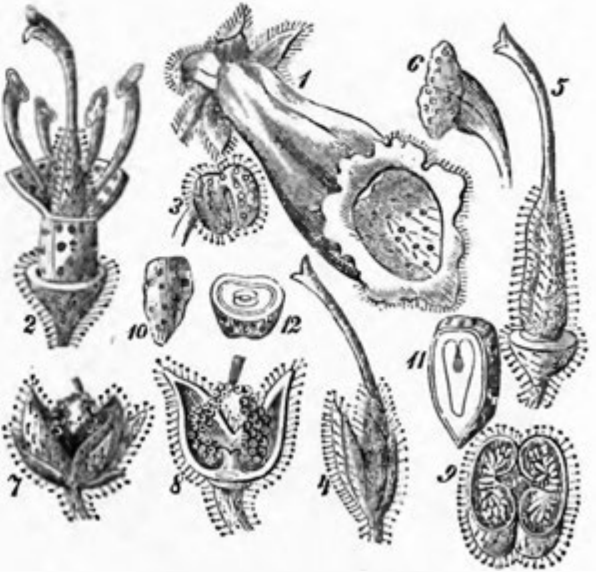
Čertkus
(der Teufelsabbiß).

Podivné jméno rostliny, jak v jazyku českém, tak i v německém, pochází od černého kořene, který bez vlášení náhle ukončen a jakoby ukousnut jest. Pověrčivý sprostý lid mu přikládá zvláštní moc, jakož i černobejlu a jiným rostlinám, a praví, že sám čert kořen jeho ukousl. Tento kořen potřebuje se v lékárnách. S *čertkusem* počítá se i *štětka soukenická* (die Walkerdistel) k rostlinám *chrastavcovitým*. Štětka soukenická roste u nás na divoko, není však potřebná, jako na zvláštních polích pěstovaná štětka, která má květ modrý, po němžto zůstane lůžko s lístky zástřežkovými, v háčky se končícími. Soukeníci i vůbec všickni řemeslníci, kteří z vlněné a bavlněné příze látky tkají, potřebují tyto štětky k vyčesání a urovnání vlasu na látkách vlněných i bavlněných; taktéž i postřihači k témuž účeli jich užívají při své práci.

Pilát vlašský
(die Ochsenzunge).

Řád *piplovitých*, ke kterémuž náleži rostlina vyobrazená, obsahuje několik druhů vesměs v lékařství potřebovaných. *Pilát* má velmi pěkný, modrý, ke konci koruny začervenalý květ a prozradí se, zapáchajíc myšinou; roste nejhustěji v půdě kamenité a má listy tuhými chlupy ozbrojené. — *Užanka* (die Hundszunge) má květ fialový, listy jako pilát chlupaté, nať jedovatou nelibé vůně. — *Borák* čili *brutnák* (der Boretsch) dvěma předeslým mnoho podobný zavání jako okurky; mladé listy jeho potřebují se na salát. — *Kostival lékařský* (der Beinwell) má květ červený, a kořen jeho tlustý, masitý potřebuje se v lékařství, poněvadž mnoho slizí obsahuje. — *Kamýka* (der Steinsame) má květ bílý, semeno bílé, jako perličky tvrdé. — *Plícník* (das Lungenkraut) potřebuje se v neduhách plicních, maje chuť stahující, svraskující. — Konečně patří sem *pomněnka* (das Vergißmeinnicht) vůbec známá, obraz laskavého zpomínání.

Náprstník
(der Fingerhut).

Krtičníkovité rostliny všecky podezřelé jsou pro jedovatost; o některých ale ví se zjista, že prudký jed v sobě chovají. *Náprstník červený* tuto vyobrazený má své jméno od podoby květu, který u rúzných druhû také jiný než červený jest. Jedovatá nať jeho potřebuje se v lékařství. — Podoben náprstníku jest *hledík* (das Löwenmaul) s květem žlutým divoko rostoucí; v zahradách pěstovaný má květ do červena se měnící. — *Krtičník* (die Braunwurz) roste ve vlhku při struhách; potřebuje se v lékařství; taktéž *konitrud lékařský* (das Gnadenkraut), jenž roste na lukách a hovězímu dobytku i koňûm škodí, pročež se ho tito sami netýkají, a v seně-li jest přimíchán, hubnou a na těle se tratí. — *Divizna* (die Königskerze) má pěkný žlutý květ, mdle vonící, jenž sušený potřebují pro neduhy prsní nebo k barvení na žluto. — *Rozrazil* (Ehrenpreis) podobá se pomněnce.

Lilek černý
(gemeiner Nachtschatten).

Lilkovité rostliny jsou skoro veskrz jedovaté, vyjmouc veleužitečný *zemák* (der Erdapfel), tento pravý chleb vezdejší ubohé chudiny, roku 1586 od Františka Drake z Ameriky do Evropy přinešený, a *mochyni* čili *židovskou třešni* (die Judenkirsche), jejížto červená co višně veliká bobulka pro kyselou chuť pode jménem mořské višně zhusta se jídá. Všecky ostatní druhy kromě jmenovaných jedovaté jsou, jako: *blín* (das Bilsenkraut), jehožto každá částka: lodyha, listy, květ, semeno, zkrátka všecko, ano i výpar jsou jedovaté; dále *durman obecný* čili *panenská okurka*, bylina taktéž zcela jedovatá, jižto znáti dobře jest, jako blín, neboť semeno obou podobá se máku, a následky požitého jedu jsou strašlivé, dříve než následuje smrt; *rulík zlomocný* (die Tollkirsche) dává ovoce třešním podobné; všecek jest jedovatý; taktéž i vyobrazený *lilek černý*, jehož ovoci říká se *psí víno*, a *potměchuť* čili *lilek červený* (das Bittersüß) prudký jed v sobě chovají. — Sem patří i rostlina *tabáková*.

Hořec
(der Bitterling).

Rostliny *hořcovité* mají své jméno od hořké chuti, jakou mají všecky druhy k nim náležející. První ze všech je *hořec bezepňový*, tuto vyobrazený, který v horách roste, pěkně modře květe a pro svou hořkost v lékárnách se potřebuje. — *Hořepník* (das Bitterblatt) roste na vlhkých, bujných lukách lesních a má květ s korunou velikou, zelenavou, uvnitř tmavomodrou. — Zcela naopak, na výslunních místech, nejvíce v mytích a pasekách roste *zeměžluč* (das Tausendgulbenkraut), jejížto hořká kvetoucí nať co lék v mnohých nemocích, zvláště žaludkových se potřebuje. — *Třílistník* čili *trojan vodní* (der Bitterklee) podobá se listím jeteli, má květ bílý do červena se měnící, roste ve vodě nebo na bahnitých lukách a taktéž v lékařství se potřebuje. — Po jiných krajinách evropských, zvláště pak v jižní Americe mnoho druhů hořcovitých roste.

Lýkovec
(der Kellerhals, Seidelbast).

Lýkovec jest rostlina velmi jedovatá, z jejížto kůry šťáva ostrá se dobývá, která pryskýře na kůži vytahuje. Plod — bobule červená a šťávnatá — má na temeně několik vtisků a obsahuje jediné visuté semeno, jsouc jedovatá. Lýkovec květe v březnu, roste na 2′—4′ vysoko co křovíčko, a dříve květe než listy vydá. V zahradních sklenikách odchovává a pěstuje se několik druhů lýkovců cizozemských, rozličným květem a často velmi příjemnou vůní zdobených. — Lýčí se dá s rostlin těch snadno oloupati, odkudž jméno rostliny pochází, a v Číně a Indii shotovuje se z lýčí dvou nebo tří druhů přirozený papír, v západní Indii dokonce jistý spůsob krajek. Na ostrovu Jamaice na př. roste jeden druh lýkovce, jenž má lýčí běloskvoucí, které se roztahuje a tím podoby pravidelné tkaniny nabývá, z nížto anglickému králi Karlovi II. vystříhané límce poslány byly.

Merlík bílý
(der Gänsefuß).

Rostlina tato neúhledná roste na hromadách rumu, každým rokem se obnovujíc, květ bílý majíc a listy jakoby šedivou moučkou posypané, tak že povrchu šedozelené, ve zpodu pak zcela šedivé jsou. Prášek ten čili moučka pod drobnohledem objeví se v krásných modrých a zelených barvách, na důkaz, že i to, co podle zdání lidského z rukou božích vyšlo neúhledné, vysokou obdařeno jest krasou. — K *merlíkovitým* rostlinám náleží dále *špenát*, zelenina vůbec známá, *lebeda* (die Melde), jejížto listí mladé místo špenátu se vařívá; *žminda* (der Erdbeerspinat), špenátu se podobající, nesoucí plod červené jahodě podobný, jehož užívá se za líčidlo a listí místo salátu; konečně *slanorožec* (Glasschmelz) s kvítkem klasovitým; celá rostlina má chuť slanou, rostouc jen na solnatých místech a u slaných pramenů. Jídá se s cukrem a octem za salát.

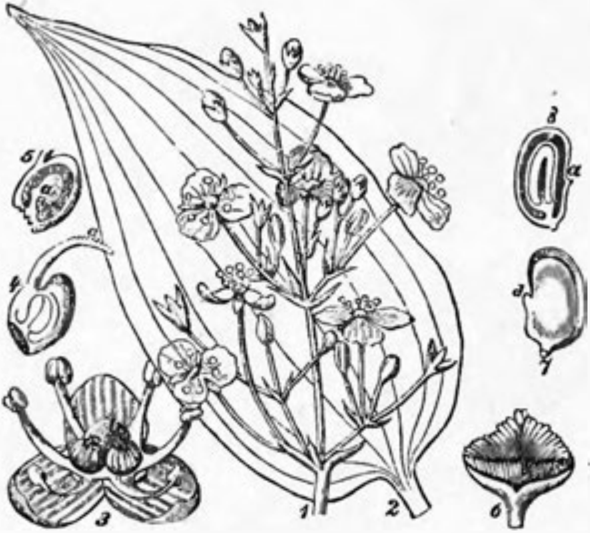
Rdesno truskavec
(der Vogelknötrich).

Rdesnovitými rostlinami nazývají se: *rdesno*, *pohanka* čili *tatarka* (das Heidekorn, der Buchweizen), kterouž přinesli Slované při příchodu svém do Evropy z Asie, a která se nyní i v Čechách na mnoha místech pěstuje a zvláště svým pěkným, běločerveným kvítkem znalá jest. Černé semeno semílá se buď na mouku anebo toliko omílá, jako jáhly a kroupy, tak že se z něho kaše vaří; *rdesno truskavec* tuto vyobrazený, divoko rostouc celé pole a planiny pokrývá a semenem svým mnohým ptáčkům po celou zimu potravu poskytuje. Dále sem náleží veleznámý, koňům oblíbený, kyselé chuti *šťovík* (der Sauerampfer), jenž u nás na lukách roste, a z kterého se dobývá *sůl šťovíková* čili *šťovan drasličitý* (Sauerkleesalz), pomocí jehož vypírají se inkoustové skvrny z prádla; musí se s ním však opatrně zacházeti, neboť jedovatý jest. — *Reveň jižní* (die Rhebarber), v Asii rostoucí, dává kořen, který sušený a na prach semletý potřebuje se co lék počisťující.

Česnek
(der Knoblauch).

Řád *kopičkovitých* rostlin obsahuje mnoho druhů, dílem ve vaření a strojení jídel potřebných, dílem co květiny známých, jako: *česnek*, *por*, *ošlých* (die Shalotte), *pažitka* (der Schnittling), *cibule* (die Zwiebel), u některých východních národů velmi zhusta jídaná, kdež má chuť sladší než u nás. — Z květin patří sem *lilie bílá*, obraz nevinnosti, *lilie ohnivá*, *tulipán*, obraz krásy bez rozumu a cnosti, *hyacint*, mezi prvními květinami z jara kvetoucí, *řebčík královský* (die Schachblume), divoko na lukách rostoucí nebo v zahradách pěstovaný s květem žlutočerveným, zvonkovitým. — Do toho řádu přičítá se i *aloe* s listy dlouhými masitými, v Africe po divoku rostoucí, u nás ve skleníkách pěstovaná. — Také jedovatý *ocún* (die Zeitlose) na podzim kvetoucí a z jara teprv listy vypouštějící, barvy bledočervené, sem náleží. Dobytek se jeho ani netýká, ale nerozum často již otrávil se kořenem jeho cibuli podobným.

Žabník jitrocelovitý
(der Froschlöffel).

Po krajích příkopů a stojatých vod roste několik rostlinek, pryskyřníku mnoho podobných, co se týká květu jejich. Rostliny tyto nazývají se *žábníkovité*, z nichžto vyobrazený nejznámější jest svou dlouhou lodyhou a listím nade vodou zplývajícím, jakož i velkou podobností svou k jitroceli, od něhož toliko květem se rozeznává. — *Šmel* (das Schafheu) s listy dlouhými, čtyrhranými a pěkným růžovým květem roste v příkopech u silnic, u rybníků, při splavech. — *Roháč* čili *vodní šíp* (das Pfeilkraut) roste v kalužinách a mělkých vodách, má listy podobné střelám; květ má podobu hroznu. Koně rádi tuto rostlinu jedí, jakož i vepřový dobytek rád se na ní pase. Pro svou krásu zasluhovala by rostlina tato, aby v zahradách a sadech byla pěstována, kdež byla by zajisté pěknou ozdobou květenstva.

Sveřepec
(die Trespe).

Sverepec představuje nám řád *trav* s přečetnými a přenzitecnými druhy, neboť co naše pole rodí, obilí k vezdejšímu živobytí potřebné, píce na lukách rostoucí pro dobytek, nám velepotřebný, patří k řádu tomuto. Nejšlechetnější ze všech druhu obilí jsou *pšenice* a *žito* (der Weizen und das Korn). a toto může takořka slovanským obilím nazváno býti, poněvadž ode dávna Slované pěstováním jeho se zanášeli. K čemu slouží pšenice a žito, zajisté každému z mladých čtenářu našich známo jest. — K oběma těmto druhům obilí přidružuje se *ječmen* (die Gerste), k vaření piva, k dělání krup potřebný; *oves*, píce koňům milá; dále *rýže* (der Reis) v bahnitých půdách se dařící; *kukuřice* čili *turecká pšenice* (der Mais), jejižto pěstování u nás se zdarem se zavádí; a konečně přečetné druhy *trav*, ano i mnohé rostliny, které — jako sveřepec rozličného druhu — za plevel na polích a v zahradách nemilý se považují.

V Praze.
Tisk a náklad Jarosl. Pospíšila.
1856.

Cena 8 kr. stř.